

ve az aktuális közlést. A kezdetet a véggel összekötő utolsó fejezet csak egyetlen (szintén a *Szaggatott vonal*ból ismerős), bravúrosan kitartott mondat (és bekezdés), szerencsére most sem varr el minden cselekményszálat, s az egyéni sorsokra rátérve a didaktikussága is megszűnik. Egressy a címet is első regényéből kölcsönözte, de a többszöri önidézésen kívül bőségesen találunk más előképeket is. A vendégszövegek *Az árnyból szőtt lélek* (Latinné kedvenc Tóth Árpád-verse) és egy tanmese kivételével Harlequinhez köthetők. Hol (kezdő)sorok ötlenek fel benne Cholnoky Viktortól, Herta Müllertől, Omar Khajjamtól vagy az *Ördögökből*, hol Riviczkytól, József Attilától vagy a *Dalok könyvéből* ad elő valamit, talán még az újszövetségi citátumok is az ő tudatán keresztül vannak átszűrve. Mielőtt túlzásnak vélnénk az intertextusok sokaságát, ne feledjük, Harlequin középiskolai magyartanárnár, van honnan merítenie, pláne ha a pretextus („Éjfél felé az öreg tűztorony már nagyon álmosan pislogatott alá kivilágított óra-szemével a városra.” – Cholnoky egyik novellája, *A Bertalan Lajos lelke* indul ezzel a felütéssel) telitalálat.

A kritikus természetesen egyetlen könyv olvasási irányait sem írhatja elő. Így csupán kívánhatom Egressy Zoltán regényének, hogy ezek az irányok ne ideológiai, hanem (még akkor is, ha az ön maga és az oeuvre által támasztott igen magas követelményeknek a mű nem mindig képes eleget tenni) par excellence esztétikai-poétikai jellegűek legyenek. Írásom utóbbiakra igyekezett javaslatokat tenni. (*Európa*)

BARANYÁK CSABA

Hatás és hagyomány

BODROGI FERENC MÁTÉ: KAZINCZY ARCA ÉS A CSISZOLTSÁG NYELVE

Ha valaki Kazinczy Ferenc pályájával kíván foglalkozni, talán még manapság sem haszontalan Quintin Skinner immár csaknem félszáz éves eszmetörténeti alapvetésének (*Jelentés és megértés az eszmetörténetben*) figyelmeztetéseire ügyelnie. Kazinczy életműve oly kiterjedt szövegtenger, s abban annyi minden halmozódott fel, hogy csak igen bajosan tudjuk az önellentmondásokat feloldani. Hiszen ha egyfajta tendenciára ügyelünk, akkor könnyedén láttathatjuk úgy szerzőnket, mintha egy iskola megalapítására, legalábbis egy irány követésére buzdítana, s nem ügyelnénk azokra a megnyilatkozásokra (vagy legalábbis bagatellizálnánk azokat), melyek egész egyszerűen szembemennek beállításunkkal. Hiszen épp választott tárgyunk diverzitásának fontos és alapvető tanulságairól mondanánk le, amennyiben valamilyen koherens és következetes (hovatovább logikus) világmagyarázat keretei között szeretnénk a Kazinczy körüli bonyolult diskurzusokat elrendezni. Természetesen nem érdemes átesni a ló másik oldalára sem: hiszen a Kazinczy-szövegek ettől még nem feltétlenül „fecsegnek” össze-vissza, „tücsköt-bogarat” összeszedvén, miként azt például Németh László állította, s esetleg valamiféle rendszer, eszmetörténeti szótár, gondolkodási mintázatok mégiscsak rekonstruálhatóak lehetnek.

Az utóbbi években egy három egyetemi műhely (Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem) összefogásával létrehozott kutatócsoport (vezetője: Debreczeni Attila) nagy léptékű szövegkiadási munkába kezdett. Az innen körvonalazódó eredmények eddig nyolc kritikai igényű szövegkiadásban öltöttek testet, s maguk után vonták a Kazinczy körüli diskurzusok újragondolását is. A *Pályám emlékezete* és az *Erdélyi levelek* kiadásai láthatóvá tették azt az írásgyakorlatot, melynek során Kazinczy újra meg újra átírta szövegeit, s ilyenformán arra mutattak rá, hogy a Kazinczy-szövegeknek nincsen egy rekonstruálható, az *ultima manus* vagy más textológiai elv alapján autorizált változata, hanem egyfajta folyamatosan változó, mozgó szöveggé létezik. Czifra Mariann nemrégiben egy egész monográfiát (*Kazinczy Ferenc és az ortológusok. Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Budapest: Ráció, 2013) szentelt annak a kérdésnek, hogy a kéziratos hagyaték szerkezete milyen értelmezési lehetőségeket kínált fel a Kazinczy-filológia számára, ezekkel a lehetőségekkel miként éltek az utódok, s hogy mindebből következően mennyire félrevezető lehet, ha a mai olvasó a nyomtatott szövegkiadásokat forgatja csupán. A *Szép Literatura* Kazinczy által komponált sorozatának újraközlése láthatóvá tette Kazinczy könyvészeti programjának körvonalait, annak nagyon is átgondolt strukturális elveit, s felmutatta, hogy Kazinczy nem pusztán szövegben, hanem komplex könyvtárgyban gondolta el az irodalmi publikációkat. A fordításokat közlő kötetek egymás mellé állították Kazinczy különböző időben és műfajban írott szövegeit, s a gazdag jegyzetapparátus alapján beláthatóvá lettek a szövegek átírásának különböző mechanizmusai. A hivatali levelezés közzététele pedig megmutatta, hogy az ambiciózus jozefinus hivatalnok milyen stratégiák segítségével próbált meg művelődési programja, a hivatali elvárások és az észak-magyarországi közeg nagyfokú ellenállása között lavírozni.

Bodrogi Ferenc Máté, aki nem melleleg a kritikai kiadás két kötetének sajtó alá rendezésében is részt vett, *Kazinczy arca és a csiszoltság nyelve* című kötetében a Kazinczy-filológia újabb eredményeit hasznosítva keres egy olyan szemléleti keretet, ahonnan újrafogalmazható lehetne az az eszmetörténeti háttér, aminek erőterében a Kazinczy-jelenség összetettsége megragadható. A Kazinczy-szövegek diverzitásának tapasztalata az elsődleges oka annak az elsőre talán zavarba ejtő sajátosságának, hogy Bodrogi hol amellet érvel, hogy Kazinczy esetében igen is rekonstruálható egy bizonyos eszmetörténeti paradigma vagy nyelvhasználat (ahogy a szerző mondja: interdiskurzus), másutt pedig arról beszél, hogy Kazinczy csak igen bajosan volna hozzákapcsolható egyetlen nagy eszmetörténeti trendhez, s rendre arra figyelmezteti olvasóját, hogy Kazinczy esete annál jóval összetettebb, semmint egyetlen nagy átfogó rendszerbe illeszthetnénk. A látszólagos ellentmondás feloldására Bodrogi a szociálpszichológiától, annak is a diszkurzív-narratív irányától kölcsönöz fogalmakat: a hosszú távú én (*long term self*) egy olyan diszkurzív alap rekonstrukciójaként áll elő, mely hosszabb időtávon próbálja meg valamely egységes rendbe illeszteni Kazinczy arcait, míg a működő én (*working self*) a konkrét szituációban (a helyzet mindenféle előzetes diszkurzív sajátosságainak figyelembe vételével) pillanatnyi érdekeinek is megfelelően úgy formálja arcát, hogy az adott körülmények között bizonyos célok és intenciók minél hatékonyabban érvényesülhessenek. Ez a szemléleti keret ad alkalmat arra, hogy egyfelől nagyon határozottan

körvonalazódjék Kazinczynak egy bizonyos arca, ugyanakkor az is láthatóvá váljék, hogy – bőven a modernitás előtt – számolhatunk összetett identitásformákkal, s Kazinczy esetében egy több szerepkörből álló komplex identitás rekonstruálható. S ugyanez a szemléleti keret az, mely Bodrogi sajátos helyét kijelöli a korszak kutatói között: ily módon részeseül tőle finom bírálatban például S. Varga Pál és Csetri Lajos, amiért a nyelvújító Kazinczyt élesen elkülönítik a *sensus communis* elvét követők-től, hogy aztán másutt maga figyelmeztessen arra, hogy a Kazinczynál rekonstruált eszmetörténeti nyelv mégsem a maga teljességében bontakozik ki.

Bodrogi Ferenc Máté könyve tehát olyan *kísérletként* olvasható, mely arra vállalkozik, hogy egy 18. századi „politikai nyelv”, a *csinosodás* nyelve felől közelítse meg a Kazinczy-jelenséget. A második világháború után az eszmetörténet-írás ún. cambridge-i iskolája kezdeményezte azt az alapvetően kontextualista kutatási irányt, mely olyan „szótárakat” vagy „paradigmákat” rekonstruált, melyek mintegy episztémikus előfeltételekként meghatározták a 16–18. század politikai gondolkodását, s a különböző „eszméket” egymáshoz képesti jelentésváltozatukban szemléltette. A legkidolgozottabb nyelvek (például a nálunk is sokat emlegetett republikanizmus vagy ősi alkotmány nyelve) mellé a nyolcvanas–kilencvenes években kisebb politikai nyelvek léptek, melyek egyfelől lehetővé tették bizonyos diskurzusok körvonalazását, melyek korábban csak a nagy nyelvek árnyékában sejlettek fel, s másfelől felmutatták azt is, hogy a politikai nyelvek feldarabolása éppen az „eszme” és az intenció megragadhatatlanságára, konstruált mivoltára utalnak (olyannyira, hogy a terminológia inflálódása egyesek szerint az irányzat Achillesz-sarkát jelentik). Tanulságos, hogy Magyarországra a politikai eszmetörténet részben más irányzatok társutasaként érkezett meg (például Trencsényi Balázs munkásságában a német fogalomtörténet hatása is igen erős), részben esztétikatörténeti diskurzusok irányából jelentkezett (Szécsényi Endre vagy Horkay Hörcher Ferenc írásaira gondolhatunk), s a politikai eszmetörténetet és annak tanulságait figyelembe vevő 18–19. századi magyar irodalomtörténetet egyaránt kutató Takáts József is a kulturális antropológia irányába tájékozódik. Mindazonáltal kár volna korán temetni a politikai eszmetörténet-írást, s érdemes bizonyos módszertani erényeire figyelni. Egyfelől a szövegre (annak is intencióira) ügyelő olvasásmód bizonyos nyelvi eszközök használatából normatív sémékat rekonstruált, s ilyeténképpen az azoktól való eltéréseket is láthatóvá tette. Másfelől az eszmetörténet hatékonyan tudta érvényesíteni a szoros szövegolvasás aprómunkáját és a hosszú távú folyamatok analízisét, s ilyenformán az egyik legfontosabb modellt dolgozta ki a történelmi léptékváltások (folytonosságok és szakadások) mintázatainak kezelésére. S végül politikai-filozófiai irányból egyre tágasabb horizontok nyílhattak meg, amennyiben egy-egy politikai nyelv lehetővé tette olyan antropológiai diskurzusok leírását, melyek az élet számos területén nyomot hagytak.

Lawrence E. Klein alapvető Shaftesbury-monográfiájának (*Shaftesbury and the Culture of Politeness. Moral Discourse and Cultural Politics in Early Eighteenth-Century England*, Cambridge–New York: Cambridge UP, 1994) jelentősége éppen abban áll, hogy meg tudja mutatni: a csiszoltság (*politeness*) olyan kulturális diskurzív rendszert alakított ki a 18. század közepén, mely egyszerre érvényesült az élet számos területén – az etikai viselkedésminták mellett nevelési elvek, esztétikai döntések, társas szokások, politikai irányultságok vezethetők le belőle. Mindezt

azért szükséges kiemelni, mivel Bodrogi Ferenc Máté, miközben a módszertani megfontolások komoly hatással voltak rá, s felismerte, hogy a Kazinczy-anyag igen alkalmas egy efféle eszmetörténeti analízisre, azonközben éppen a politikai vonatkozásokról mond le könyvében. A csiszoltság nyelvét azonosítván Kazinczynál elsősorban a művelődés, a műértés, a nyelvművelés, tehát az esztétikai dimenzió az, ami foglalkoztatja, s ennek rendeli alá a társadalomtörténeti és politikatörténeti vonatkozásokat. (Ez az eszmetörténészekre amúgy nem jellemző megszorítás talán annak is köszönhető, hogy Bodrogi alapvetően a cambridge-i iskola magyarországi recepciójának tanulságaiból – főként Szécsényi, Horkay Hörcher és Takáts tanulmányából, könyveiből – indul ki, s nem annyira a diskurzusalapító szövegekből.)

Bodrogi könyvének másik hőse, az angol Lord Shaftesbury számos tekintetben rokona Kazinczynak. Először is hasonlít az életmű kiterjedtsége, az angol Lord szövegei legalább annyi önellentmondást hordoznak, mint magyar utódjáié. Shaftesbury munkásságának egyik legfontosabb újítása a nyilvánosság tereinek újszerű használata, s Kazinczy kommunikációs hatékonysága, a kulturális terekben való otthonos mozgása szintén megállapítható. De ami még ezeknél is fontosabb – állítja Bodrogi –: mindketten a társiasság olyan modelljében gondolkodtak, mely a csiszoltság nyelvére épült. Ennek pozitív utópiája a civilizáció folyamatos fejlődésének egyik garanciáját abban látja, hogy az emberek folyamatos önművelés révén csiszolják ízlésüket. E társas művelődési folyamat részeként – miközben a társadalomban élő egyének egyre nagyobb tudásra tesznek szert – olyan gyakorlati életbölcesség fejlődik ki, mely megvédi az embert az aszociális viselkedésformák csábításától. Az így létrejövő társadalmi forma azért maradhat fenn hosszú távon, mert a társadalmi elitet alkotó gentlemanek folyamatosan ütköztetik nézeteiket, társalkodnak, s ezáltal mintegy automatikusan a tévedéseket, hamis tanokat, a rajongás elvakultságát is kiszűrik. Ilyenformán Shaftesbury és Kazinczy még elitista nézőpontjukban is osztoznak, s bár az angol Lordot sokszor bírálták kortársai arisztokratikus gőgje miatt (szembeállítván őt Joseph Addisonnal), voltaképpen a gentlemanek társiassága nem születési, hanem inkább műveltségbeli rangon alapul (még ha e kettő szükségszerűen össze is függ egymással). Kazinczy társiasságesszményének leírására már korábban is történtek kísérletek (például Hász-Fehér Katalin: *Közösségi és elkülönülő irodalmi programok a 19. század első felében. Fáy András irodalomtörténeti helye*, Debrecen: Kossuth Egyetemi, 2000), ám Bodrogi az első, aki határozottan brit gyökerű diskurzusokhoz kapcsolja hozzá Kazinczy művelődési törekvéseit.

A két figurát az is összeköti, hogy mindketten nagy jelentőséget tulajdonítanak az esztétikáinak, s abban bíznak, hogy a szép műalkotások ismeretének konkrét, kézzelfogható és gyors társadalmi hatásai lesznek. A gentleman-virtuoso olyan belső érzéket alakít ki, mely el tudja választani a szépet a rúttól, s ezzel szoros összefüggésben a jót a rossztól. Az erkölcsi érzék (*moral sense*), mely Adam Smith vagy Francis Hutcheson számára legalább ennyire meghatározó kulcsfogalom (ehhez lásd Daniel Carey: *Locke, Shaftesbury, and Hutcheson. Contesting Diversity in the Enlightenment and Beyond*, Cambridge: Cambridge UP, 2006, 150–198.), egy olyan belső arányérzékét jelent, mely nem engedi, hogy a ráció uralkodjon az érzelmen, ugyanakkor képessé tesz arra, hogy szépérzékünk hajlamait elkülönítsük olyan vágyainktól és indítatásainktól, melyek embertársainkat hátrányos helyzetbe

hozzák. Shaftesbury élete szinte példázata lett ennek az etikai-antropológiai alaplásnak (máig a legalaposabb összefoglaló: Robert B. Voitle: *The Third Earl of Shaftesbury, 1671–1713*, Baton Rouge–London: Louisiana State UP, 1984). Nem véletlen, hogy sokáig nem is művészetteoretikusként, mint inkább jeles politikusként, politikai gondolkodóként tekintettek rá, s talán az is beszédes, hogy esztétikatörténeti rehabilitációját is egy olasz és egy német filozófus, jelesül Benedetto Croce és Ernst Cassirer kezdeményezték a 20. században (Benedetto Croce: *Shaftesbury in Italy*, Cambridge: Bowes & Bowes, 1924; Ernst Cassirer: *Die platonische Renaissance in England und die Schule von Cambridge*, Leipzig–Berlin: B. G. Teubner, 1932).

Hogy a Shaftesbury-jelenség paradigmaalkotó sajátosságai közül melyek vannak meg Kazinczynál, Bodrogi Ferenc Máté könyve alaposan körbejárja. Bemutatja Kazinczyt mint virtuosót, azaz nyomon követhetjük, hogy a „szerelmes” műélvező milyen esztétikai preferenciák mentén hoz meg bizonyos döntéseket. Aztán kitér Kazinczy nyelvújító utópiájának a csiszoltság diskurzusával összekapcsolható vonásaira, a társiasság különböző tereinek kérdéseire, illetve a nevetés hermeneutikájának problémájára. A filológiaiul rendkívül gazdag példaanyagon dolgozó és igen széles merítésű bemutatást Kazinczy egy Wieland-magyarításának, a *Szinopei Diogenesz' Dialogusai* című szövegnek izgalmas elemzése követi (ez utóbbi harminc oldal talán a könyv legjobb része). Ugyanakkor azt is érdemes számításba venni, hogy mi az, ami Shaftesburynél még megtalálható volt, s Kazinczynál már nincs meg. A legfontosabb ezek közül a pozitív utópia háttéréül szolgáló történelmi vízió, melynek értelmében az állatvilágból kiemelkedő barbár népek vad törzsi kultúráját az *urbanitas* eszményére épülő társadalmi forma fogja váltani. Bár az *urbanitas* antik mintái – leginkább Cicero nyomán – nyilván ismertek voltak Közép-Európában is, itt nem kapcsolódott hozzá olyan polgárosodási folyamatokhoz, melyek Nyugat-Európában megfigyelhetők. Egész egyszerűen mást és mást jelentett gentleman értelemben civillé válni nyugaton és keleten, a kontinensen és a szigeteken, s ennek megfelelően a csiszoltság nyelve e sajátos társadalmi torzulási folyamaton jutott el a régióba. Bodrogi szavaival: „Kazinczy fejlődésfogalma alapvetően *perfekcionista* színezetű, nincsen sok köze a civilizációs logika azon organisztikus változatához, mely a sajátból kiinduló (törzsökös) etnokulturális fejlődésben hisz, szemben egy tradíciók fölötti kulturális telosszal.” (246.)

Mindezt pedig azért fontos hangsúlyozni, mert Bodrogi könyve nem egyszerűen egy politikai nyelv nyomait mutatja fel, hanem folyamatosan igyekszik számot vetni a hatás kérdésének bonyolult hermeneutikai problémájával. Mark-Georg Dehmann Bodrogitól gyakran idézett magisztrális könyvében („*Das Orakel der Deisten*”. *Shaftesbury und die deutsche Aufklärung*, Göttingen: Wallstein, 2008) a Shaftesbury-hatás nyomait szedte össze a német nyelvű kontextusban. Dehmann könyve azáltal keltett feltűnést, hogy elképesztő mennyiségű adatot tudott felvonultatni, melyek filológiaiul is megalapoztak egy eszmetörténetileg különben összetett hatásfolyamatot (ti. nem mindegy, hogy ki miként értelmezte az angol Lord műveit, s a német nyelvre ültetés során, a fordítói gesztusok mögött milyen előfeltevések húzódtak meg). A német recepció „hullámveréseinek” hevessége éppen akkor csillapult, amikor Kazinczy színre lépett. Nyilván a két nyelvterület és a rendelkezésre álló források száma össze sem vethető, mégis figyelemre méltó, hogy a Kazinczy-le-

velezés huszonöt kötetében mindössze egyetlenegyszer szerepel Shaftesbury neve, s akkor sem maga Kazinczy emlegeti. (Érdekes az is, hogy gróf Dessewffy Józsefnek egy olyan levelében bukkan fel a név, ahol a gróf több mint száz írói tekintélyt sorol fel – igaz legalább, Malebranche-sal együtt, Platónhoz méri Shaftesbury írói-gondolkodói tehetségét. – *KazLev*, VIII, 370.) De miképpen állhat akkor Kazinczy Shaftesbury hatása alatt, ha feltehetően egyetlen sort sem olvasott tőle, s legfeljebb újságcikkekből tájékozódhatott életművéről? Bodrogi válasza szerint Kazinczynak nem volt arra szüksége, hogy közvetlenül találkozzon Shaftesburyvel, mivel annak eszméi széles körben terjedtek el a 18. századi Európában, s hatását azokon a szerzőkön is könnyedén ki lehet mutatni, akik Kazinczyra tudvalevőleg mély benyomást tettek – így Johann Joachim Winckelmann, Johann Gottfried Herder, Martin Wieland vagy Johann Wolfgang Goethe életművében is nyomára bukkanhatunk. Ilyenformán voltaképpen német közvetítéssel jutott el hozzá a csiszoltság diskurzus, s ez a sajátos helyzet magyarázza azt, hogy Kazinczynál a csiszoltságnak egy sajátosan hibrid változata figyelhető meg. Az egyes fogalmak újabb nyelvi környezetbe kerülve ugyanis komoly jelentésmódosuláson eshetnek át, „[b]izonyos szempontból – figyelmeztet Bodrogi – még a *kellem*, a *báj*, a *kifinomultság* és a *csinosság* is eltérő kategóriák, az *Anmut* sem ugyanaz, mint a *Reiz*, a *moral grace* sem ugyanaz[.] mint az *outward grace*, a *gratia* sem ugyanaz, mint a *venustas*. Másfelől azonban ezek a jelölők mindvégig a szép alapkategóriájának optimalitását töltik nyelvileg föl, egymáshoz igen közel.” (101.) E közvetítettség hatástörténeti analízise során Bodrogi a hatás kimutathatóságának végső határára érkezik, amikor amellett érvel, hogy „Kazinczy Ferencet úgy hálózza be az áttételekben érkező shaftesburyánus eszmerendszer, hogy annak transztextuális teljesítménye mellett az azokból következő applikációs létehetőségek is behálózják.” (207.)

A magam részéről két szempontból látom továbbgondolhatónak Bodrogi érvrendszerét. Egyfelől a német irányultság mellett érdemes lenne egyszer áttekinteni a francia nyelven érkező hatás problémáját is (a társalgási formák angol és francia kapcsolataihoz lásd például Alexandra Kleihues: *Der Dialog als Form. Analysen zu Shaftesbury, Diderot, Madame d'Epinau und Voltaire*, Würzburg: Königshausen & Neumann, 2002). Másfelől a hatás kérdéseit kutatván nem árt számot vetni a közös források lehetőségével. Bodrogi számos esetben utal is e problémára, ám amennyiben a hatás kérdését feszegetjük, nem mindig bizonyos (bár kétségtávolan lehetséges), hogy Shaftesburyhez jutunk. Maga a szerző említi egy helyen például, hogy már a humanizmus idején, konkrétan Iulius Caesar Scaligernél megjelenik a „második teremtés” neoplatonikus gondolata (188.), máskor a sztoicizmusig nyúlhatunk vissza (például: 103, 114.). A Shaftesbury-féle etika és antropológia számtalan elemében valóban az antik sztoicizmusban gyökerezik (a belső társalgás és az „én megosztásának” stratégiáihoz lásd Rowan Boyson: *Poetical Stoical Shaftesbury*, in: *The Poetic Enlightenment. Poetry and Human Science, 1650–1820*, szerk. Tom Jones – Rowan Boyson, London: Pickering & Chatto, 2013, 89–103.), s ez azért lehet különösen fontos, mivel a magyarországi oktatási gyakorlat igen nagymértékben épített sztoikus és részben neosztoikus tradíciókra – hogy mást ne mondjak, a tanított alapszövegek e diskurzus alapszövegei voltak (Kazinczy sztoicizmusához lásd Szűcs Zoltán Gábor: „Reménységtől ’s félélemtől szabad lélek”. *Diszkurzív politológiai eset-*

tanulmány Kazinczy Ferencről és a működő rendi alkotmány korának politikai kultúrájáról, Irodalomtörténet, 2009/4, 428–461.).

Bodrogi Ferenc Máté kötete – mint említettem – *kísérlet*. Annak a próbája, hogy a csiszoltság egész Európában megjelenő politikai nyelve, milyen módon bukkan fel a 18–19. század fordulójának egyik legnagyobb hatású magyar alakjánál. A monográfia egyfelől megmutatja, hogy a német művészeti diskurzusokért rajongó Kazinczy kulturális gyakorlataiban mily nagymértékben épített a *phronészisz* mindennapi bölcsességére, másfelől körvonalazódik egy olyan antropológiai horizont, mely a 18–19. század fordulóján a mindennapi élet praxisai mellett az esztétikai gondolkodás történetére is döntő hatást tett. Mindezt Bodrogi egy olyan szerző életművében tanulmányozta, aki saját magát folyamatosan a német, legfeljebb a francia művészeti diskurzusok világában pozicionálta, s a korabeli brit kontextusról vajmi keveset tudott. Nyilván lehetett volna olyan korabeli figurát választani, akin egy efféle analízis könnyebben elvégezhető lett volna (adódna gróf Dessewffy József, gróf Teleki József, Döbrentei Gábor, Kis János vagy akár gróf Széchenyi István alakja), ám különös módon éppen a nagy diszkurzív távolság választása mutathatta meg a leginkább látványos módon azt, hogy egy efféle hatásvizsgálatnak hol húzódnak meg a határai, s ilyenformán Bodrogi Ferenc Máté könyve komoly módszertani tanulságokkal szolgálhat. (*Debreceni Egyetemi Kiadó*)

VADERNA GÁBOR

Önmagunkkal egységben

IMRE LÁSZLÓ: AZ IRODALOMTUDOMÁNY TÁVLATAI

Látszólag 19. századi szerzőkről és művekről szóló tanulmányokból összeálló kötetet, voltaképpen egy rejtetten összegző munkát vehet kezébe *Az irodalomtudomány távlatai* olvasója – ahogy Imre László már az előszó címével (*Négy évtized tanulságai*) fel is hívja erre a figyelmünket. Bár nem állítja ezt ilyen határozottan, csupán arra céloz, hogy gyakorlatilag egész tudományos pályáját átfogó könyve talán többet is adhat, mint töprengéseket különféle irodalomtörténeti kérdésekről: „Mivel azonban e kötet szerzője negyven esztendőn át írta ezeket a tanulmányokat (s publikált emellett monográfiákat és tanulmányköteteket is), a magyar irodalomtudománynak az 1960-as évektől számított irányzataihoz és módszereihez való viszonya is tanulságokkal szolgálhat.” (5.) A beválogatott írások közül a legkorábbi 1970-ben jelent meg, a legfrissebb pedig 2014-ben: Sklovszkij prózaelméletéről szól a kötetbeli legelső, Csehov Jókai-imitációjáról a legfrissebb szöveg. Úgy tűnhet tehát, mintha az orosz irodalomtudomány és a 19. századi orosz irodalom állna a kötet középpontjában: kétségtelenül esik szó benne nemcsak Sklovszkijról és Csehovról, de az orosz balladáról, Andrej Belijről és az orosz szimbolista regényről is. A legkevésbé sem véletlenül, hiszen Imre László a „hajdani debreceni vagy Barta-iskola” tagjaként önmaga szemléletének meghatározó jegyeként emeli ki az orosz irodalomra és irodalomelméletre orientáltságot: „ismertük és becsültük egymás dol-